

Heder? – Arbeta förebyggande bortom begreppen

Lås Upp startade som ett projekt med medel från länsstyrelsen i Stockholms län för *förebyggande arbete mot hedersrelaterat förtryck och våld*. I den här texten lyfts våra praktiska erfarenheter och lärdomar i det förebyggande arbetet med ungdomar samt hur vårt (kritiska) förhållningssätt till hedersbegreppen har utvecklats under projektiden.

Begreppen *hedersrelaterat förtryck och våld*, *hedersmord* och *hedersnormer* har debatterats och problematiserats sedan tre uppmärksammade mord på kurdiska kvinnor i början av 2000-talet. Förenklat har positioneringarna uttryckts å ena sidan i en kultur(teori)kritik där en kulturell förklaring till morderna anses bidra till demonisering av invandrade män och förlägger patriarkala strukturer hos "de andra". Enligt kultur(teori)kritikerna har uppmärksamhet samtidigt vänts bort från *svenska* mäns våld mot kvinnor och myten om ett jämställt Sverige förstärks utifrån en föreställning om "de (kulturella) andra". Å andra sidan har kultur(teori)förespråkare bland annat uttryckt att kulturkritikerna har burit på en "panisk skräck för skillnad" genom avfärdandet en kulturell förklaringsmodell till morderna och genom att inte erkänna kulturella skillnader mellan "vi (svenska) och dem (andra)". Debatten har också handlat om faran med att sätta likhetstecken mellan kultur och etnisk grupp samt det problematiska i att endast tillämpa kulturella förklaringsmodeller när det gäller brott som begås av personer som tillhör andra etniska grupper än svenska (Edström och Hassanen, 2013:6, Rosales, 2005: 91-117, Larsson & Englund 2004). Inom forskningen finns ingen konsensus kring hur begreppet ska/bör definieras, vad det innebär eller om det har ett vetenskapligt och analytiskt värde (Tulin Brett, 2012: 1). Vi har vidare observerat att forskning och kritisk diskussion om hedersbegreppet i förebyggande och främjande insatser saknas.

De ovannämnda morderna har följts av en omfattande medial debatt, politiska valfrågor och avsatta medel från regeringen till flera länsstyrelser för att arbeta med utredningar, utbildning och olika insatser mot vad som benämns som *hedersrelaterat förtryck och våld*. Även dessa satsningar (där Lås Upp har ingått) har debatterats, kritiserats och ifrågasatts

(Nuñez, 2004: 96).

I Lås Upps arbete med elever har praktiska erfarenheter parallellt med samhällsdebatterna och olika teoretiska ingångar bidragit till hur vi idag förehåller oss till och hanterar hedersbegreppen i våra förebyggande utbildningsinsatser med ungdomar vilket diskuteras vidare nedan.

Lås Upps metoder för elever

Lås Upps elevmetoder består av texter för pedagoger och interaktiva diskussionsövningar att göra med ungdomar. Övningarna utgår från kritisk reflektion kring normer, förtryck, begränsningar och diskriminering som på olika sätt strider mot de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen. Frågeställningarna är breda och berör problematik kopplad till alla diskrimineringsgrunder och andra kategorier så som språk, klasstillhörighet och utseende. Lås Upps metoder utgår från ett **normutmanande (normkritiskt) perspektiv**.

En av anledningarna till att vi påbörjade arbetet med att ta fram Lås Upps metodmaterial var att vi såg en brist på normkritiska metoder för ungdomar som inkluderar erfarenheter relaterade till kontroll och begränsningar inom familjen och förväntningar på ungdomar att ta ansvar för familjens eller annan grupps anseende. Sådana erfarenheter (speciellt om erfarenheterna tillhör någon med "invandrarbakgrund") benämns ofta som *hedersnormer* och *hedersrelaterat förtryck och våld* vilket kan diskuteras och ifrågasättas. Många ungdomar som både vi och andra möter återkommande beskriver olika former av begränsningar och förtryck som är knutet till just familj, grupp och anseende. Vi anser att det är viktigt att inkludera denna (varierande) problematik i bredare samtal om normer, förtryck och rättigheter utan att nödvändigtvis använda hedersbegreppen.

Ett konkret exempel på detta från Lås Upps metoder är diskussionsövningar för elever som

utgår från korta berättelser. Berättelserna berör olika former av förtryck, begränsningar och diskriminering i ungdomars vardag och kopplas till de mänskliga rättigheterna och stödinsatser som finns i samhället. Här följer ett exempel på en sådan berättelse:

Jakob

Jakob har flera nära kompisar. De hänger mycket både i skolan och på fritiden, har många gemensamma intressen och har jättekul tillsammans. Jacobs familj tycker det är konstigt att de flesta av kompisarna är tjejer. De frågar honom hela tiden varför han inte umgås med killar istället. De säger ofta till honom att han borde skaffa fler killkompisar som många andra killar gör. Dessutom kommenterar de hans klädstil på ett dåligt sätt, de säger att en del av hans kläder inte passar för killar. Han vill inte sluta umgås med sina vänner eller ändra sin klädstil men mår inte bra av kommentarerna från familjen. (Berättelse från övningen [Dilemmaberättelser](#)).

När en berättelse som Jakobs diskuteras i en ungdomsgrupp har vi varierade erfarenheter av vilka normer och förklaringsmodeller ungdomar kopplar till Jakobs dilemma. Elever vi träffar relaterar Jakobs problematik till heteronormen och genusnormer generellt. Många ungdomar belyser hur både Jakobs klädstil och nära kompisrelationer med tjejer går emot föräldrarnas och samhällets föreställningar om hur en kille ska vara.

Vissa elever diskuterar i anslutning till berättelsen också hur Jakobs val kan påverka familjens anseende och att kontroll och begränsningar från föräldrarna därför är troligt. Även när familjens anseende inte ses som en del av problembilden lyfts ofta hur föräldrarnas värderingar och agerande leder till att ungdomar som Jakob mår dåligt, begränsas och inte kan känna sig accepterade för den de är.

En intersektionell ingång

Jakobs och flera andra berättelser med fördjupande följdfrågor öppnar upp för att kritiskt reflektera kring flera normer och maktstrukturer samtidigt. Ibland kan problematiken kopplas till en oro för familjens anseende eller rykte. Samtidigt finns möjligheten att samma problematik kan diskuteras utifrån andra typer av begränsningar och förtryck. Följaktligen ramas frågeställningar och situationer som ofta tolkas utifrån hedersbegreppen alltid in en bredare diskussion om normer, förtryck, makt och rättigheter vilket berör alla ungdomar. Vi belyser likheter och paralleller mellan olika begränsningar, förtryckande normer och strukturer.

Ett annat exempel från Lås Upps metoder för elever är informationen i [Myten om mödomshinnan](#). Missuppfattningen att mödomshinnan finns är utbredd. Normer kring sexualitet och oskuldshinnans är något som ungdomar (i synnerhet tjejer) i hela samhället behöver förhålla sig till vilket gör att ämnet väcker diskussion i alla ungdomsgrupper vi träffat. I vissa elevgrupper lyfts krav på bevis på tjejers oskuld vid äktenskap, ibland det komplexa i att sexuella erfarenheter ger status men att fel eller för mycket erfarenhet ses som slampigt. Många tjejer lyfter även kravet att utstråla en viss och rätt typ av "sexighet". En del pratar om föreställningar om att tjejer som går eller ser ut på ett särskilt sätt inte kan vara "oskulder" och ibland diskuteras individens sexualitet och sexuella erfarenheter kopplat till familjens anseende. Ofta förekommer flera av dessa diskussioner parallellt.

Övningen [Vad sa du att hon sa att han hade sagt](#) berör rykten och ryktesspridning vilket utifrån våra erfarenheter engagerar i princip alla ungdomar. Ibland handlar det om individers rykten utifrån normer i samhället, på skolan eller i ett kompisgäng. Andra gånger handlar det om rykten om ett bostadsområde eller ett gymnasieprogram. Det kan även handla om att andra, familjen, kompisgänget eller någon annan grupp kan påverkas av en individs rykte.

Utifrån vår praktiska erfarenhet ser vi att uttrycken för vad som ofta kategoriseras som hedersproblematik kan beröra alla ungdomar och inkluderas i en bredare diskussion utan hedersbegreppen.

Heder eller MR i fokus?

När det gäller förebyggande diskussionsbaserade metoder för ungdomar som har fokus på *hedersrelaterat förtryck och våld* och använder hedersbegreppen ser vi utifrån vår erfarenhet flera aspekter som kan diskuteras. Vi vill inte avfärda denna typ av förebyggande arbete i alla dess möjliga former utan utifrån våra erfarenheter bidra till att diskutera dess möjliga implikationer.

Vi har upplevt att tillvägagångssättet att uttalat informera och samtala med ungdomar om *hedersrelaterat förtryck och våld* tenderar att främja ett "vi och dom"-klimat, en andrefiering av de grupper som antas vara utsatta. Samtalet får lätt en underton av ett "vi" (ofta underförstått som vita etniska svenskar) som lever demokratiskt och ett "dem" från vissa *kulturer* och religioner som behöver hjälp att integrera sig i "vår" demokratiska värdegrund.

Hur problematik som ofta benämns som heder ska motverkas i samhället har ofta handlat om att se integrationspolitik (underförstått assimileringspolitik) som den självklara lösningen (Rizvi, 2004: 17). Detta resonemang har bland annat setts i debatter om hårdare krav på "invandrare" i form av "medborgarkörkort", och politiska förslag om språktest vid beviljandet av medborgarskap (Englund, 2004: 48-53).

Vår erfarenhet är att samtal med ungdomar som fokuserar på begreppen *hedersrelaterat förtryck och våld* ofta sker på basis av (felaktiga) antaganden utifrån religion och etnicitet om vilka grupper i skolan och övriga samhället som är utsatta och som följaktligen mest behöver de förebyggande insatserna. Utifrån dessa erfarenheter har vi i Lås Upps metoder istället valt att förankra diskussioner kring normer och förtryck i de mänskliga rättigheterna som ger ungdomar konkret information om sina rättigheter och komplettera det med möjlighet att utforska tillgängliga stödinsatser i samhället. Samtidigt kan de mänskliga

rättigheterna fungera som en internationell och juridisk, snarare än en (föreställd) kulturell referensram att förhålla sig till i diskussionerna. 1

Vår erfarenhet är att många ungdomar inte identifierar sig med att leva i en *hederskultur* eller med ett *hedersrelaterat förtryck* då detta många gånger associeras till de så kallade hedersmorden som starkt uppmärksammats i media. Att använda begreppet heder i ett öppet samtal med elever riskerar att bidra till stereotypa bilder och stigmatisering av de grupper som antas vara utsatta. Det finns också en risk för att diskussionen skapar och återskapar godtyckliga definitioner och kategoriseringar (av både lärare och elever) om var gränsen går för vad som ska räknas som hedersrelaterat förtryck.

Fokus på hedersproblematik i diskussionen kan även leda till att det bortses från att ungdomar som har erfarenheter av vad som ofta definieras som hedersnormer samtidigt begränsas av andra normer i samhället. I Lås Upp har vi valt att utgå från en diskussion som förutsätter att alla grupper i samhället upplever begränsningar, förtryck och diskriminering i relation till olika normer och strukturer. Samtidigt öppnar vi upp för diskussion om specifika uttryck och problematiker.

Läs mer!

Vi rekommenderar dig som vill arbeta med Lås Upps (eller andras förebyggande) metoder vidare läsning, både kring hur hedersbegreppen problematiserats samt om hur begreppen har definierats och beskrivits på olika sätt. Det är också relevant att diskutera vad begreppen kan tänkas ha för betydelse och existensberättigande inom olika verksamheter som skolan, socialtjänsten eller polisen. Hedersbegreppen har främst diskuterats kritiskt i relation till en debatt om ett bredare patriarkalt våld och rasistiska strukturer. Vi ser däremot en brist på forskning och debatt kring hur hedersbegreppen används i förebyggande och främjande insatser generellt och hoppas kunna bidra till detta samtal.

Slutligen ser vi att ett kritiskt förhållningssätt till hedersbegreppen är nödvändigt i kontext

av rasism, islamofobi och samhällsdiskurser som representerar Sverige som ett jämställt land där homofobi, könsrelaterat våld etc. ges kulturella förklaringar som knyts till vissa etniska och/eller religiösa grupper i samhället. Kultur och struktur behöver inte ses som en dikotomi (Rosales, 2005:113) och kan ur detta perspektiv båda vara relevanta förklaringsmodeller för begränsningar och förtryck generellt. Problemet uppstår när kultur å ena sidan likställs med etnisk eller religiös grupp och endast används för att förklara förtryck som praktiseras av "icke etniskt svenska" men aldrig för att förklara och förstå "etniska svensks" brottsliga handlingar. De här föreställningarna har speglats i de samtal vi haft med både elever och pedagoger under åren och behöver utmanas med en kritisk blick och intersektionella perspektiv.

1: Vi behöver samtidigt förhålla oss till de mänskliga rättigheterna som en västerländsk historisk konstruktion som bygger på en mångfald av ideologiska strömningar, religiösa traditioner, politiska riktlinjer och juridiska argument (Galvis Sanchez, 2007: 56).

"Vi arbetar med hedersproblematik i kommunen och behöver ett material där heder inte begränsas till att riktas mot enskilda grupper utan sätts in i ett större sammanhang. Där har Lås Upp fungerat bra. Lärare kan arbeta med frågorna utan att vissa elever utpekats som bärare av hedersproblematik och därmed ytterligare stigmatiseras." - **Vivi Havia: Skolutvecklare på pedagogiskt centrum, Södertälje kommun.**

Referenser och lästips

- Carbin, Maria. 2010. *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Avhandling. Stockholms universitet.
- Darj, Frida & Nathorst-Böös, Hedvig. 2011. *HBT & heder: En intervjustudie med unga HBT-personer som lever i familjer med hedersnormer*. ALMA Europa och RFSL Ungdom.
- Baladiz, Dilek. 2009. *I hederns skugga: de unga männens perspektiv*. Gothia.

- Dinarattigheter.se
- Edström, Nina och Hassanen, Sadia. 2013. *Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck - En utvärdering*. Mångkulturellt centrum. Botkyrka.
- Ekström, Simon. 2009. *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Makadam.
- Galvis Sanchez, Cristian. 2007. *La construccion historica de los derechos humanos*. I: *Revista Latinoamericana de Bioética*. Universidad Militar Nueva Granada, Colombia.
- Kamali, Masoud. 2004. *Media, experter och rasismen*. I: *Debatten om hedersmord - Feminism eller rasism*. Stieg Larsson & Cecilia Englund (Red). Svartvitts förlag.
- Larsson, Stieg & Cecilia Englund. 2004. *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism*. Stockholm: Svartvitts förlag.
- Larsson, Stieg. 2004. *Svenskt och osvenskt våld mot kvinnor*. I: *Debatten om hedersmord - Feminism eller rasism*. Stieg Larsson & Cecilia Englund (Red). Stockholm: Svartvitts förlag.
- León Rosales, René. 2005. *Likhetens logik. Om bruket av kultur i debatten om mordet på Fadime Sahindal*. I: *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksam*. Magnus Öhlander (Red). Studentlitteratur.
- MUCF. 2009. Rapport: *Gift mot sin vilja*. MUCF.
- Rizvi, Javiera. 2004. *Debatten om hedersmord är toppen av ett isberg*. I *Debatten om hedersmord - Feminism eller rasism*. Stieg Larsson & Cecilia Englund (Red). Svartvitts förlag.
- Unni Wikan. 2004. *En fråga om heder*. Ordfront

[/vc_column_text][vc_column][vc_column width="1/6"]
width="1/6"/>
[vc_row][vc_row][vc_column width="1/1"]
height="32px"/>
[vc_row]